

Stembrowicz, Kazimierz

"Krestjanie Russkogo Siewiera w XVII w.", A. I. Kopanew, Leningrad 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/1, 181-182

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Thomas Nipperdey rozważa potrzebę dalszych studiów porównawczych nad społeczeństwami Polski i Niemiec w XVI—XVIII wieku. Powinny one dotyczyć, jego zdaniem, organizacji sił zbrojnych w Prusach i w Polsce, funkcjonowania folwarku pańszczyźnianego (Czy rzeczywiście był on taki sam w Polsce i w Prusach, jak się to zwykle przyjmuje?) i struktury kościoła katolickiego w Rzeszy i w Rzeczpospolitej.

Tom zamyka podsumowanie pióra Jerzego Wojtowicza.

W. R.

Akty feodalnego ziemlewtadienija i chozjajstwa. Akty moskowskiego Simonowa monastyria 1506—1613 gg., wyd. L. I. Iwina, Izdatelstwo „Nauka”, Leningrad 1983, s. 352.

Niniejsza publikacja stanowi kontynuację wydanych w latach 1958 i 1964 („Akty socjalno-ekonomiczkiej istorii Siewiero-Wostocznoj Rusi konca XIV — naczala XVI w.”, t. II i III) dokumentów moskiewskiego klasztoru Simonowskiego. Obejmowały one lata 1379—1505. Obecnie do rąk szerszego grona uczonych trafiły dokumenty z XVI i początku XVII wieku, epoki wyjątkowo ważnej w dziejach Rosji, by wspomnieć chociażby panowanie Iwana IV czy okres „smuty”. Tom zawiera 238 dokumentów, z których ponad 50% wydano po raz pierwszy. Wydawca przyjął układ chronologiczny prezentacji źródeł ogarniających wiele dziedzin życia ówczesnej Rosji (nadania i przywileje, rozwój wielkiej własności ziemskiej, gospodarka rolna i *promysły*, kryzys państwa w drugiej połowie XVI wieku). Wydawca niniejszego tomu, L. I. Iwina, od dawna bada historię klasztoru Siemionowskiego, co znalazło wyraz w wielu wartościowych publikacjach, m.in. w książce o własności ziemskiej tego klasztoru (zob. omówienie w PH t. LXXI, 1980, z. 3, s. 636—637). Książka zawiera również nieoceniony dla tego typu wydawnictw obszerny aparat krytyczny, w tym indeks osobowy, geograficzny i przedmiotowy.

K. S.

A. I. Kopanew, *Krestjanie Russkogo Siewiera w XVII w.*, Izdatelstwo „Nauka”, Leningrad 1984, s. 244.

Książka znawcy historii społeczno-gospodarczej europejskiej Północy rosyjskiej stanowi część drugą monografii chłopstwa tego obszaru obejmującej (jak na razie) wieki XVI i XVII. (Zob. omówienie części pierwszej w PH t. LXXI, 1980, z. 2, s. 423—424). Celem pracy było wykazanie, że wieś tutejsza po wkroczeniu w XVI w. na drogę rozwoju kapitalistycznego udanie odparła w wieku XVII atak feudalnego państwa na prawo swobodnego dysponowania ziemią przez chłopów. Autor zanalizował w sześciu rozdziałach kolejno: własność ziemską chłopów, wieś jako jednostkę demograficzną i ekonomiczną, zajęcia chłopskie, rozwarstwienie wsi, podatki i powinności oraz miejsce północnej gminy wiejskiej w strukturze politycznej i społecznej Rosji. Wyraźnie zaznaczone zostało, że brak stosunków poddańczych był podstawą nie tylko gospodarczego, ale i kulturalnego fenomenu północnych terytoriów rosyjskich — znakomitego rozwoju architektury, piśmiennictwa (klasztor) i twórczości ludowej. Autor prześledził ustawodawstwo dla tego obszaru zakazujące handlu ziemią obroczną i skonfrontował je z praktyką codzienną. Wykazał, że w całym przebadanym okresie istniał w zasadzie wolny obrót ziemią chłopską. Chłopi wbrew ponawianym stale zakazom traktowali ziemię obroczną jako swoją ojcowizną i swobodnie nią dysponowali. Sprzedaż ziemi

chłopskiej klasztorom (wbrew ukazom, które na innych obszarach państwa miały chronić własność szlachecką, a na Północy w istocie miały za zadanie obronę interesów chłopstwa i państwa) nie zmieniała jednak „społecznego oblicza” Północy. Jednocześnie chłopci utrzymali w praktyce nienależne im, według władzy państwowej, prawa do dziedziczenia ziem obrocnych. Na uwagę zasługuje również to, że według autora, normy Soborowego Ułożenia z 1649 r. nie objęły chłopstwa Północy. Wieś tutejsza również posiadała swoją specyfikę. Przede wszystkim występowało daleko posunięte rozwarstwienie. Różne kategorie ludności pozbawionej ziemi znajdowały szerokie możliwości pracy u bogatych czy bardzo bogatych gospodarzy. Normalnym zjawiskiem było rozproszenie ziem ornych i pastwisk nierzadko na kilkadziesiąt kawałków. Autor dowiódł zjawiska koncentracji ziemi w rękach zamożnej części chłopstwa i wzrostu liczebnej pojedynczej rodziny chłopskiej. Omówił również sposoby uprawy ziemi. Rolnictwo północne określił jako intensywne, jakkolwiek warunki glebowe i klimatyczne zmuszały do stałego importu zboża z południa. Bardzo dobrze rozwinięta hodowla zapewniała konsumpcję produktów mlecznych i mięsnych w każdej rodzinie chłopskiej. Czołową gałąź gospodarki Północy — warzenie soli, z przyczyn obiektywnych (wyczerpywanie się surowca i trzebież lasów) przeżywała kryzys. W dodatku w przeciwieństwie do wieku XVI, w wieku XVII sól chłopska w coraz większym stopniu wypierana była z rynku przez potężne klasztory i innych bogatych przedsiębiorców. Za to otwierały się szerokie możliwości pracy najemnej. Wśród innych „promysłów” w dalszym ciągu swoje znaczenie utrzymało rybołówstwo śródlądowe i morskie, wypalanie smoły itp. Wśród różnych kategorii ludności autor szeroko omówił kategorię połowników. Dowodzi, że pomimo zależności połownika od właściciela ziemi (chłopa, urzędnika, kupca) pozostał ten pierwszy prawnie nadal „czarnym chłopem”. Był pracownikiem najemnym i pełnoprawnym członkiem gminy. Największa ich liczba znajdowała zatrudnienie w gospodarstwach chłopskich, a nie w dobrach klasztorów. Wśród połowników występowali nie tylko bezrolni. Skomplikowany system i sposób poboru podatków, odbywanie powinności oraz ich wysoki wymiar (przy faktycznym zalegalizowaniu łapówek i przekupstwa urzędników — istniały nawet prywatne taksy wojewodów czy kary za opieszale picie alkoholu w karczmach) poważnie obciążał budżet gospodarstwa chłopskiego — od 1/4 do 1/2 dochodów (około 100% wzrostu do poł. XVII w.). Zdaniem autora w wieku XVII nie nastąpił jeszcze upadek samorządu ziemskiego na Północy, aczkolwiek został on całkowicie poddany państwowej administracji prowincjonalnej z wojewodami na czele. Obieralne przez gminę władze samorządowe były bezsilne wobec aparatu państwowego, chociaż w obrębie wspólnot samorządności była jeszcze autentyczna. Zanalizowana w oparciu o świetny materiał źródłowy działalność władz samorządu wspólnoty Sowińskiej w Wiatce, a szczególnie ich „służbowe” kontakty z aparatem wojewody mogą stanowić jeden z przyczynków do genezy buntów chłopskich w Rosji. Praca Kopanewa stanowi bardzo wartościową pozycję w historiografii chłopstwa rosyjskiego XVII w.

K. S.

Irena Kwiatkowska, *Prawo karne w kodyfikacji rosyjskiej 1649 roku*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” DCLXXI, Prace prawnicze, z. 105, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Kraków 1984, s. 150.

Przedmiotem tej rozprawy (słuszna uwaga autorki wyrażona w „Zakończeniu”, że historycy w oparciu o archiwalne materiały praktyki sądowej poszerzą znajomość tej dziedziny wiedzy o Rosji) jest próba konfrontacji osiągnięć euro-